

OKUL SÜTÜ PROGRAMI HAKKINDA İLKOKUL ÖĞRENCİLERİ VE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ*

Mustafa İskender KELEŞ**, Pınar URAL KELEŞ***

Alındı/Received: 10.04.2019

Düzeltildi/Revised: 15.08.2019

Kabul Edildi/Accepted: 20.08.2019

Özet

Özet: Türkiye’de 2011-2012 eğitim öğretim yılından itibaren Okul Sütü Programı uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı, okul sütü programı hakkında ilkökul öğrenci ve öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir. Çalışma 2016-2017 öğretim yılı bahar döneminde Ağrı il merkezinde bulunan ve demografik özellikleri birbirine benzeyen iki devlet ilkökulda yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini 14 öğrenci ve 15 sınıf öğretmeni toplam 29 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada özel durum yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak mülakatlardan yararlanılmıştır. Mülakatlarda öğrencilere 5 öğretmenlere 6 soru sorulmuştur. Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda öğrenci ve öğretmenlerin genel anlamda okul sütü programını olumlu bulduğu ve devam etmesi görüşünde olduğu belirlenmiştir. Buna rağmen öğretmenlerin; işlenen dersin bölünmesi, zaman alması, sütlerin son kullanma tarihi, öğrencilerde görülen alerjiler ve veli endişeleri konularında program hakkında olumsuz görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Okul Sütü Programı kapsamında verilen sütlerin daha eğlenceli kutulara konulması çalışmanın önerileri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Okul sütü programı, Okul sütü programı hakkında öğretmen görüşleri, Okul sütü programı hakkında öğrenci görüşleri

DETERMINATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS AND TEACHERS' OPINIONS ABOUT THE SCHOOL MILK PROGRAM

Abstract

In our country, School Milk Program was put into practice in 2011-2012 academic year. The purpose of this study is to determine the opinions of elementary school students and teachers about the school milk program. The study was carried out in two primary schools of with similar demographic characteristics in the Ağrı province in the spring term of 2016-2017 academic year. The sample of the study consists of a total of 29 people, 14 students and 15 classroom teachers. The case study method was used in the research. Interview was used as a data collection tool in the research. In the interviews, 5 questions were asked to the students and 6 questions were asked to the teachers. Content analysis was used to analyze the data. As a result of the study, it was determined that the students and teachers generally found the school milk program to be positive. However, it was determined that the teachers have a negative opinion about the school milk program because it interrupts the lesson, it takes time, because of the expiry date of the milk, the allergies in the students and parents' concerns. One of the research recommendations is that the milk distributed in the school milk program can be put in more fun cans.

Keywords: School milk program, Teachers' opinions about the school milk program, Students' opinions about school milk program

* Bu çalışma, 23-25 Mart 2018 tarihlerinde Afyonkarahisar’da düzenlenen Uluslararası Eğitim ve Bilim Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sınıf Öğretmeni, 15 Temmuz Şehitleri İlkokulu, Ağrı-Türkiye, iskenederkeles@yahoo.com

*** Dr.Öğrt.Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ağrı-Türkiye, pukeles@yahoo.com

1. GİRİŞ

Beslenme anne karnından başlayan ve insan sağlığının korunmasının yansira iyileştirilmesinde de rol oynayan en önemli faktörlerden biridir. Sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenme herkes için ve özellikle de çocuklar için oldukça gereklidir. Çünkü çocukluk dönemde kazanılacak beslenme alışkanlıkları yaşam boyu sürdürülmektedir (Karaoğlu, 2012). Ayrıca çocuklar hem korunmaya muhtaç bireyler, hem de bir toplumun geleceğini oluşturan en güçlü potansiyeldir. Dolayısıyla onların yeterli ve dengeli beslenmesi için gerekli şartların sağlanması, ülkelerin güvenilir ve üretken yarınları için oldukça önemlidir (Tan, 2003).

Yeterli ve dengeli beslenme vücudun ihtiyacı olan enerji ve besin öğelerinin her gün ihtiyaç duyulan miktarlarda alınmasıdır. İnsanın büyüüp gelişmesinin yansira sağlıklı ve verimli olarak yaşamını sürdürebilmesi için besinlerde bulunan enerji ve besin maddelerini yeterli ve dengeli miktarlarda alıp vücudunda kullanması gerekir (Sağlık Bakanlığı, 2008, 2016). Besinler yeterli ve dengeli beslenme için dört gruba ayrılmıştır. Bu dört besin grubu; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, sebzeler ve meyveler ile ekmek ve tahıllardır (Karaoğlu 2012).

Süt ve süt ürünleri; süt ile yoğurt, peynir, kefir, dondurma, sütlü tatlılar, sütünzo gibi süttten yapılan ürünlerden oluşur. Bu grupta yer alan besinler insanın sağlıklı ve dengeli beslenmesi için vazgeçilmez gıdaların başında gelmektedir. Süt ve ürünleri yüksek kalitede protein, kalsiyum, fosfor, çinko, B1, B2, B6, B12 ve niasin olmak üzere birçok besin ögesi için önemli kaynaktır. A, D, E ve K vitaminleri süt yağında bulunur. Başta çocuklar ve gençler, doğurganlık çağındaki kadınlar ve yaşlılar olmak üzere tüm yaş grubundaki bireylerin süt ve ürünlerini her gün tüketmesi gerekmektedir. Çocuk ve adolesanlarda kemiklerin ve dişlerin sağlıklı gelişmesi, yetişkinlerde ise kalp-damar hastalıkları, inme, yüksek tansiyon, Tip II diyabet, osteoporoz, kolon kanserinden korunmada ve vücut ağırlığının yönetiminde önemlidir. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde süt ve süt ürünleri grubundaki besinleri alma alışkanlığının kazanılmasına özen gösterilmeli, çocuk ve gençler, bu besinleri her gün önerilen miktarlarda tüketmeleri için teşvik edilmelidirler (Sağlık Bakanlığı, 2008).

Türkiye’de süt ve süt ürünleri tüketiminin istenen düzeyde olmadığı bilinmektedir (Ulusal Süt Konseyi [USK], 2016a). Ülkelerin kişi başı süt eşdeğeri tüketimine bakıldığında Türkiye’nin de dâhil olduğu pek çok Avrupa ülkesi ile ABD’de süt tüketimi 200 kg/kişi süt eşdeğeri üzerindedir. Avustralya, Norveç, Fransa, Almanya gibi ülkelerde ise kişi başı süt tüketimi 300 kg süt eşdeğerinin üzerindedir (USK, 2016a). İçme sütü olarak bakıldığında ise İrlanda, Estonya, Finlandiya, İngiltere ve İzlanda gibi ülkelerde yıllık kişi başı içme sütü tüketimi 100 lt’nin üzerindedir (USK, 2012). Türkiye’de ise 2017 yılı kişi başı ortalama içme sütü tüketiminin yaklaşık 40,7 lt olduğu belirtilmektedir (USK, 2018). Öte yandan Türkiye’de yetersiz olan süt tüketimi adolesan dönemde gazlı içecek tüketiminin artmasıyla iyice azaldığı belirtilmektedir (URL-1, 2001). Oysa okul çağına tekabül eden bu dönem büyüme ve gelişmenin en hızlı olduğu dönemlerdendir (Sağlık Bakanlığı, 2004). Çocukların fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimin hızlı olduğu bu dönemde enerjiye, proteinlere, vitaminlere ve minerallere daha fazla ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Bu nedenle çocukların bu dönemde yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanması ve büyümelerinin ideal düzeyde gerçekleşebilmesi için düzenli olarak süt ve süt ürünleri tüketmesi oldukça önemlidir (Topbaş-Bıyıklı, 2011). Ayrıca okul çağında alınacak koruyucu ve geliştirici önlemlerin sağlıklı bir çocukluk ve yetişkinlik geçirilmesinde çok önemli etkileri olacağı rapor edilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2004).

Süt tüketiminin artırılması için dünyada en yaygın şekilde uygulanan projelerin başında, “Okul Sütü Programı” gelmektedir. Okul Sütü Programı İngiltere’de 1934 yılında, 1940 yılında ABD’de uygulamaya konulmuştur. Günümüzde bu program ABD, İngiltere, Kenya, Danimarka, İsveç,

Kanada, Hindistan, Almanya, Çin, Zambiya, Mısır, Filipinler, Çek Cumhuriyeti, Tayland, Moldova, Portekiz, Slovakya, Fransa Yeni Zelanda, Namibya, Arjantin, Norveç, İsrail, Suudi Arabistan, Avustralya, Estonya, Japonya, Güney Afrika, Finlandiya, İrlanda, Avusturya, Hollanda, Kore, İzlanda gibi pek çok ülkede uygulanmaktadır (USK, 2016b). Türkiye’de de 2011-2012 eğitim öğretim yılından itibaren “*Toplum sağlığının korunması ve iyileştirilmesi*” hedefi ile yürütülemeye başlanan “Okul Sütü Programı” kapsamı itibariyle en geniş kitleye erişim sağlayan ilk ve tek uygulamadır (Okul Sütü Programı, 2018). Resmî gazetede yayınlanan Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (2016)’ya göre; bağımsız anaokulu, uygulama sınıfı, anasınıfı ve ilkokul öğrencilerine pazartesi, çarşamba ve cuma günlerinde, haftada 3 gün olmak üzere 200 ml ambalajlı, yağlı, sade UHT içme sütü dağıtılacağı belirtilmektedir. Program çerçevesinde programın başladığı ilk yıl bahar döneminde 32 bin 500 okulda, 7 milyon 185 bin 21 öğrenciye 136 milyondan fazla kutu süt dağıtılmıştır (Okul Sütü Programı, 2018). Yürütülen bu program ile öğrencilerin özellikle vitamin ve mineral eksikliklerinden kaynaklanan sağlık sorunlarının önüne geçilebilmesi desteklemekte, onlara ileriki yaşlarda süt tüketim alışkanlığı kazandırılmasının yanı sıra çocukların sosyalleşmesine katkı sağlanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca e-Okul uygulaması sayesinde okul sütü programının çocukların hem zihinsel hem de bedensel gelişim düzeylerine etkisinin ölçülmesi ve izlenmesi sağlanarak, geleceğe yönelik sağlık politikalarının geliştirilmesine kaynaklık edecek verilere ulaşılabileceği belirtilmektedir (Okul Sütü Programı, 2015). İlgili literatürde insanların bilgi almaya ve alışkanlık kazanmaya en elverişli oldukları dönemi olduğu, bu dönemde kazandırılan sağlıklı ve dengeli beslenme alışkanlığının yetişkinliğe taşınabileceği (Stonge, Keller ve Heymsfield, 2003; Sağlık Bakanlığı, 2004, 2016; Umar, 2017) ve okullarda uygulanan beslenme programlarının çocukların bedensel sağlıklarının yanı sıra okul başarılarının artırılmasında da etkili olduğu belirtilmektedir (Niclas and Johnson, 2004; Gündüz, Canbal ve Mutlu Albayrak, 2013). Bu noktalar okullarda uygulanmakta olan Okul Sütü Programı’nın çocuklarımızın farklı alanlardaki gelişimine önemli katkılar sağlayabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Fakat yapılan literatür taramasında konu ile ilgili ulaşılan çalışmaların çoğunun yurtdışı kaynaklı olduğu, belirlenmiştir. Henry, Whiting, Phillips, Finch, Zello, Vatanparast (2015) tarafından Kanada’nın Saskatoon eyaletinde yapılan çalışmada okul sütü programlarından çikolatalı sütün uzaklaştırılmasının öğrencilerin süt tüketimine etkisi incelenmiştir. Altı okulda 12 hafta boyunca yapılan çalışmada okul sütü programlarından çikolatalı sütün uzaklaştırılmasının, öğrencilerin toplam süt alımını % 12.3 oranında azalttığı bildirilmiştir. Lee, Hwang ve Jeon (2016) tarafından Güney Kore genelinde 1.725 ilkokul ortaokul ve lise öğrencisi ile okul sütü programı kapsamında yapılan çalışmada öğrencilerin çoğunlukla sade sütü tercih ettiği ve uygulamadan memnuniyet düzeyinin ilkokul öğrencilerinde ortaokul ve lise öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lee, Kim ve Kim (2019) tarafından yapılan çalışmada ise Güney Kore’deki okul süt programına katılımın ortaokul öğrencilerinin süt tüketimine ve besin alımına etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ortaokulda okuyan 692 öğrenci ile yürütülen çalışmada; okul süt programı katılan, öğrencilerin bu programa katılmayan öğrencilere kıyasla günlük süt tüketimi, enerji ve gerekli besin alımının anlamlı olarak yüksek olduğu belirlenmiştir.

Türkiye’de 8 yıldır giderek yaygınlaşarak yürütülmekte olan Okul Sütü Programı ile ilgili yapılmış sınırlı çalışmaya ulaşılmış, yapılan çalışmaların çoğunun farklı yaşlardaki bireylerin süt tüketim alışkanlıklarına odaklandığı belirlenmiştir (Nahcivan, 2006; Şimşek ve Açıkgöz, 2011; Tutumlu, 2011; Gündüz Canbal & Mutlu Albayrak, 2013). Okul Sütü Programı ile ilgili Özbek ve Güzeler, (2018) tarafından, Mersin ilinde 2. 3. ve 4. sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmada öğrencilerinin cinsiyet ve sınıf düzeylerinin okul sütü programı kapsamında dağıtılan sütlerin tüketimine etkileri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda süt tüketiminin cinsiyet ve sınıf

değişkenlerinden önemli düzeyde ($p>0.05$) etkilemediği belirlenmiştir. Umar (2017) tarafından yapılan çalışmada Okul Sütü Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi amaçlanmış bu kapsamda iki alt boyuttan ve 10 maddeden oluşan okul sütü tutum ölçeği geliştirilmiştir. Altındal, Gül ve Ertan (2017) tarafından yapılan Okul Sütü Programına Velilerin Yaklaşımı isimli çalışmada okul sütü programına dâhil olan 359 öğrenci velisinin görüşleri dikkate alınmıştır. Çalışmada velilerin %49,30'u okul sütü programının çocuklarında süt tüketim alışkanlığını artırdığını belirlenmiştir.

Yapılan literatür taramasında Okul Sütü Programı'nın programın sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan öğretmenlerin programa yönelik görüşlerine odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca bu programın hedef kitlesi olan ilkokul öğrencileri ile yürütülecek nitel bir çalışmadan elde edilecek bulguların, programın işleyişi hakkında daha net fikirler ortaya koyacağı açıktır. Çalışmadan elde edilen sonuçların programın daha etkili uygulanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı okul sütü programı hakkında ilkokul öğrenci ve öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Okul sütü programı hakkında uygulamaya katılan ilkokul öğrencilerinin görüşleri nasıldır?
2. Okul sütü programı hakkında uygulamanın yürütüldüğü okullardaki öğretmenlerin görüşleri nasıldır.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden özel durum yöntemi kullanılmıştır. Özel durum çalışması, özel bir konu veya bir durum üzerinde derinlemesine inceleme yapma ve yoğunlaşma imkânı vermektedir. (Çepni, 2012). Yıldırım ve Şimşek (2012) özel durum yöntemini nasıl ve niçin sorularını temele alarak bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemi olarak belirtmektedir. Literatürde özel durum yönteminin kullanılabilmesi için; incelenecek durumun güncel olması, durum üzerinde herhangi bir araştırmacı kontrolünün olmaması ve incelenen olgunun manipüle edilmemesi gerektiği rapor edilmektedir (Ozan Leylum, Odabaşı ve Kabakçı Yurdakul, 2017). Bu yöntem kapsamında veri toplama aracı olarak mülakat, gözlem ve anket formları kullanılabilir (Büyüköztürk vd., 2011). Bu çalışmada da ilkokullarda yürütülen Okul Sütü Programı'nı özel bir konu olarak kabul edilip, program hakkında öğretmen ve öğrencilerden derinlemesine bilgi almak amaçlandığından özel durum yönteminin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

2.1.Verİ Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak mülakatlardan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle Okul Sütü Programı ile ilgili yapılacak çalışma hakkında sınıf öğretmenleri ile görüşülmüş görüşleri alınmıştır. Sonra literatür incelenmiş ve çalışma kapsamında öğretmen ve öğrencilere sorulabilecek mülakat sorularının yer aldığı soru havuzu oluşturulmuştur. Soru havuzu içerisinde öğretmen ve öğrencilere sorulabilecek toplam 22 sorudan öğretmenler için 8, öğrencilere için 8 olmak üzere 16 tanesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Sorular hazırlanırken 2 yüksek lisans yapmakta olan fen bilimleri dersi öğretmenin ve 2 konu uzmanı akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Yapılan mülakatlarda bazı sorular birbiri ile birleştirilerek çalışmada öğretmen ve öğrencilere sorulacak sorular belirlenmiştir. Hazırlanan sorular anlaşılabilirliği açısından 3 sınıf öğretmenine ve bir Türkçe öğretmenine inceletirilmiştir, görüşleri doğrultusunda sorularda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca öğrenciler için hazırlanan mülakat soruları 3. ve 4. sınıfta okuyan 6 öğrenciye sorularak anlaşılmayan yerler belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenler için hazırlanan soruların çalışma öncesi 4 sınıf öğretmenine pilot çalışması yapılmış anlaşılmayan noktalar giderilerek sorulara son hali

verilmiştir. Çalışma kapsamında ilkokullarda uygulanan okul sütü programı ile ilgili sınıf öğretmenlerine 6, öğrencilere ise 5 soru sorulmuştur.

Çalışma 2016-2017 öğretim yılı bahar döneminde Ağrı il merkezinde birbirine yakın semtlerde yer alan ve gelir seviyesi, ebeveyn eğitim düzeyleri açısından birbirine yakın olduğu düşünülen iki devlet ilkokulunda gerekli izinler alınarak yürütülmüştür. Mülakatlar araştırmacılardan biri tarafından yüz yüze yapılmıştır. On beş yirmi dk. süren mülakatlar, okullardaki boş idareci odasında yapılmış ve öğretmen ve öğrencilerin izinleri doğrultusunda kayıt cihazları kullanılarak kayıt edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmanın örneklemini 14 öğrenci ve 15 sınıf öğretmeni toplam 29 kişi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Patton'un (1987) "Bu konu hakkında kim daha çok şey bilir? Kiminle görüşme yapmalıyım" sorusundan hareketle öğretmenlerin araştırmacıyı birbirlerine ve öğrencilere yönlendirmesi ile oluşturulmuştur. Bu yaklaşım araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında etkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Bu çalışmada örneklemin oluşturulmasında görüşülen öğretmenlerin; "başka hangi öğretmenlerden konu ile ilgili daha net ve doyurucu görüşler alabilirim, hangi öğretmenler bu araştırmaya katılmak ister? yönündeki görüşleri ve benzer şekilde öğrencilerin belirlenmesinde ilgili sınıf öğretmenin görüşleri esas alınmıştır. Araştırmanın örneklemini, uygulamaya daha uzun süredir tanıklık etmeleri ve kendilerini daha iyi ifade etmeleri adına 3. ve 4. sınıf öğrencilerden seçilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Öğretmen ve öğrencilerin mülakat sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen veriler içerik analize tabii tutulmuştur. İçerik analizinde elde edilen bilgiler incelenerek anlamlı olacak şekilde bölümlere ayrılır ve her bölümün ne anlam ifade ettiği bulunmaya çalışılır. Bu kapsamda kodlama yapılırken verilerden çıkarılan kavramlara göre genel bir çerçeve içerisinde kodlama işlemi gerçekleştirilebilir (Çepni, 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2012). Bu çalışma kapsamında öncelikle kaydedilen mülakat verileri öncelikle metne dönüştürülmüştür. Sonrasında öğretmen ve öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar çözümlenerek benzer ifadeler bir araya getirilmiş, kategorilerine göre gruplandırılmış ve frekansları hesaplanarak tablolarla sunulmuştur. Çalışmada ayrıca öğretmen veya öğrencilerin mülakat sorularına verdikleri önemli görülen bazı cevaplar değerlendirildikleri kategoriler kapsamında hiçbir değişikliğe gidilmeden ilgili sorunun altında okuyucuya sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler analiz edilirken yüksek lisans yapan bir sınıf öğretmeni ve alandaki bir öğretim üyesi ile birlikte çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin analizinin güvenilirliği; Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994). Verilerinin analizinde araştırmacılar arasındaki ortalama güvenirlilik öğretmen görüşleri için %93, öğrenci görüşleri için %94 olarak saptanmıştır. . Güvenirlilik hesaplarının %70'in üzerinde olması durumunda araştırma güvenilir olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Diğer yandan görüş ayrılığı olan durumlar tekrar gözden geçirilmiş ve ortak bir kararla değiştirilmiştir.

Çalışmada kapsamında katılımcıların soruları cevaplamak için kullandığı ifadeler gerektiğinde birden fazla kategoriye dâhil edilmiştir. Mülakatlar analiz edilirken öğretmenler Ö1,Ö2....Ö15 öğrenciler T1,T2,.....T14 olarak kodlanmıştır.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öğretmen ve öğrencilerle yapılan mülakatların analizinden elde edilen kategorilerin frekansları hesaplanarak tablolarla okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca öğretmen ve öğrencilerle yapılan mülakatlardan aynen alıntılar, ilgili oldukları soruların altında değerlendirildikleri kategoriler kapsamında okuyucuya sunulmuştur.

3.1.Öğretmenlerle yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular

Bu bölümde 15 sınıf öğretmenin uygulanmakta olan okul sütü programı ile ilgili altı soruya verdikleri cevapların analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Mülakatın ilk sorusu “*Sizce okul sütü programının amacı nedir ve devam etmesini ister misiniz?*” şeklindedir. Öğretmenlerin sorunun ilk bölümüne verdiği cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Okul Sütü Programının Amacına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Kemik gelişimini güçlendirmek	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12, Ö13 (10)
Kalsiyum ihtiyacını sağlamak	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö8, Ö9, Ö12 (8)
Sağlıklı beslenme	Ö1, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö14, Ö15 (7)
Fırsat eşitliğini sağlamak	Ö5, Ö10, Ö11 (3)
Siyasi bulma	Ö7, Ö8, Ö14 (3)
Gerekli protein ihtiyacını karşılamak	Ö5, Ö8, Ö10 (3)
Süt içme alışkanlığı kazandırmak	Ö5, Ö12 (2)

Tablo 1’de yer alan “*Okul sütü programının amacı*” yönündeki soruya yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde sorunun yedi kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan “*kemik gelişimini güçlendirmek*” kategorisidir. İkinci sırada 8 frekansla “*Kalsiyum ihtiyacını karşılamak*”, “*Sağlıklı beslenme*” gelmektedir. Son sırada 2 frekansla “*Süt içme alışkanlığı kazandırmak*” gelirken 3 frekansa sahip “*siyasi bulmak*” cevabı dikkat çeken cevaplar arasında yer almaktadır. Bu soru ile ilgili Ö1, Ö8 ve Ö12’nin “*Kemik gelişimini güçlendirmek*” “*Kalsiyum ihtiyacını sağlamak*” kategorisi doğrultusundaki görüşleri aşağıdaki gibidir.

“(Ö1)*Bu programın en önemli amacı öğrencilerin kemik gelişimini güçlendirmek, kalsiyum ihtiyacını gidermek*”

“(Ö8)*Öğrencilerin kemik gelişimi için kalsiyum gerekli.*”

“(Ö12)*Öğrencilerin bu dönemde devam eden kemik gelişimi güçlendirmek için kalsiyum ihtiyaçları fazla programın en önemli amacı bu bence.*”

Öğretmenlerden Ö10’un “*Gerekli protein ihtiyacını karşılamak*” ve “*Fırsat eşitliğini sağlamak*” kategorisinde değerlendirilen görüşleri ise “*Bu programın en önemli amacı gerekli protein ihtiyacını evdeki beslenme ile karşılayamayan öğrencilerimiz var onlar için fırsat eşitliği sağlamak olabilir*” şeklindedir.

Soru ile ilgili Ö7, Ö8 kodlu öğretmenler uygulamayı siyasi bulduklarını aşağıdaki ifadeleri kullanarak dile getirmişlerdir.

“(Ö7)*Bu işler siyasi, birileri para kazanacak*”

“(Ö8)*Tabii bu işin siyasi boyutu da var. Bu işi oy için yapıyorlar*”

Sorunun ikinci kısmı olan “*Programın devam etmesini ister misiniz?*” sorusuna öğretmenlerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Okul Sütü Programının Devamına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
İsterim	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11, Ö14, Ö15 (12)

Tablo 2’de yer alan öğretmen görüşleri incelendiğinde mülakata katılan 15 öğretmenden 12’sinin Okul Sütü Programı’nın devam etmesini isterken 3’ünün programın ders saatlerinde devam etmesini istemediği yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Bu soru ile ilgili Ö10 ve Ö13’ün görüşleri aşağıda verilmiştir.

“(Ö10) Kesinlikle devam etmesini isterim, ders dışında yapılmalı ama. Mesela kantinde dağıtılabilir sütler. Çocuklar teneffüste sütlerini içip gelebilir, derste olmuyor”

“(Ö13) Devam etmesini isterim elbette ama ders saatinde değil. Uygulama için ders saatleri dışında başka bir saat olmalı.”

Mülakatın ikinci sorusu “Sizce okul sütü programının olumsuz yönleri var mıdır varsa nelerdir?” sorusudur. Öğretmenlerin soruya verdiği cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Okul Sütü Programının Olumsuz Yönlerine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Son kullanma tarihi sorunları	Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15 (9)
Dersi bölmesi	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö13 (9)
Konsantrasyon eksikliği yaratması	Ö2, Ö3, Ö7, Ö8, Ö10, Ö12, Ö13, Ö15 (8)
Zaman kaybı yaratması	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö7, Ö10, Ö13, Ö14 (8)
Öğrencilerde istenmeyen durumlar (Kusma)	Ö3, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11 (5)
Bazı çocuklarda alerji yapması	Ö2, Ö3, Ö9 (3)
Veli endişesi	Ö2, Ö9 (2)
Sütlerin günlük süt olmaması	Ö11 (1)

Tablo 3’te yer alan okul sütü programının olumsuz yönlerine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde sorunun 8 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 9 frekans ile “Son kullanma tarihi sorunları” ve “Dersi bölmesi” kategorisidir. İkinci sırada 8 frekansla “Konsantrasyon eksikliği yaratması” ve “Zaman kaybı yaratması” kategorileri gelmektedir. Son sırada 1 frekansla “Sütlerin günlük süt olmaması” kategorisi yer almaktadır. Soru ile ilgili Ö2 ve Ö10 “Dersi bölmesi” ve “Konsantrasyon eksikliği yaratması” kategorisinde yer alan görüşleri aşağıdaki verilmiştir.

“(Ö2)En önemlisi dersi bölüyor ve ders anlatma konsantrasyonum azalıyor.”

“(Ö10)Aslında uygulama güzel ama ders esnasında yapılması hiç uygun değil bence. Konsantrasyon falan kalmıyor. Bazı çocuklar sütü yavaş içiyor, içmiyor veya o gün içmek istemiyor veya içiyor karnı ağrıyor, kusuyor; sonrasında derse bir türlü başlayamıyoruz.”

Öğretmenlerden Ö1, Ö6 ve Ö15’nin dağıtılan sütlerin “son kullanma tarihi sorunları” kategorisi kapsamındaki görüşleri aşağıdaki gibidir.

“(Ö1)Özellikle sütlerin son kullanma tarihi ile ilgili endişeler var. Velilerinde bazı endişeleri oluyor. Bezende çocuk üşütmüş olabiliyor sütü içiyor birden çıkarıyor”. Bu nokta akla sütün son kullanma tarihini getiriyor.”

“(Ö6)Çocukların bazen karnı ağrıyor, kusuyor; Tabii bu durumda devreye sütlerin son kullanma tarihi bir soru işareti olarak giriyor.”

“(Ö15)Sütlerin son kullanma tarihi çok önemli, bazı çocukların son kullanma tarihine özellikle baktığını görüyorum. Zaten öğrenciler en ufak birşeyde öğretmenim bunların son kullanma tarihi geçmiş mi diyorlar.”

Soruya dair oluşturulan “Öğrencilerde istenmeyen durumlar” kategorisinde yer alan Ö3, Ö6 kodlu öğretmenlerin görüşleri ise aşağıda okuyucuya sunulmuştur.

“(Ö3)Bazen çocuk midem bulanıyor diyor ve içtiği sütü çıkarıyor. Bu noktalar uygulamanın en olumsuz yönü bence”

“(Ö6)Sütü içip karnı ağrıyan çocuklar veya içtiği sütü kusan çocuklar var.”

Mülakatın üçüncü sorusu “Sizce okul sütü programının olumlu yönleri nelerdir?” sorusudur. Öğretmenlerin soruya verdiği cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Okul Sütü Programının Olumlu Yönlerine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Süt içme alışkanlığı kazandırması	Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13 (8)
Sağlıklı olması	Ö1, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö11, Ö14 (8)
Gelişimlerine olumlu katkı sağlaması	Ö5, Ö6, Ö7, Ö8 (4)
Fırsat eşitliği sağlaması	Ö5, Ö11, Ö15 (3)
Boylarının uzamasına yardımcı olması	Ö1, Ö6, Ö8 (3)
Sosyalleştirmeyi arttırması	Ö8, Ö10 (2)

Tablo 4’te yer alan okul sütü programının olumlu yönlerine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde sorunun 6 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 8 frekans ile “Süt içme alışkanlığı kazandırması” ve “Sağlıklı olması” kategorisidir. İkinci sırada 4 frekansla “Gelişimlerine olumlu katkı sağlaması” gelmektedir. Son sırada 2 frekansla “Sosyalleştirmeyi artırır” kategorisi yer almaktadır. Bu soru için oluşturulan “Süt içme alışkanlığı kazandırması” kategorisi kapsamında değerlendirilen Ö3 ve Ö8’in görüşleri aşağıdaki verilmiştir.

“(Ö3)En olumlu yönü küçük yaşlarda süt içme alışkanlığı kazandırılıyor olması çocuklara.”

“(Ö6)Süt demek sağlık demek, Dolayısıyla bu alışkanlığı çocuk yaşlarda edinmek lazım, hatta bazen sütler biraz gecikse çocuklar öğretmenim bugün süt yok mu diyorlar.”

Öğretmenlerden Ö6 ve Ö8’in “Gelişimlerine olumlu katkı sağlaması” ve “Boylarının uzamasına yardımcı olması” kategorisi kapsamında görüşleri ise aşağıdaki gibidir.

“(Ö6)Çocukların gelişme ve büyümeleri çok hızlı bu dönemde. Bu dönemde sütün onların gelişimlerine önemli katkıları var mesela boylarını uzatıyor.”

“(Ö8)Öğrencilerin gelişimi için süt en gerekli besinlerin başında geliyor bence. Ayrıca süt gelişim dönemindeki çocukların boylarının uzamasına yardımcı oluyor.”

Mülakatın dördüncü sorusu “Sizce okul sütü programına öğrencilerin yaklaşımı nasıl?” sorusudur. Öğretmenlerin soruya verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Okul Sütü Programına Yaklaşımına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Severek içme	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö15 (10)
İçmek istememe	Ö2, Ö6, Ö7, Ö12, Ö13 (5)
İçmek zorunda hissetme	Ö2, Ö6, Ö7, Ö12 (4)
Sevende var sevmeyende var	Ö11, Ö12, Ö14 (3)
Pastörize sütün kokusundan rahatsız olma	Ö2, Ö12 (2)

Tablo 5’de yer alan, öğrencilerin okul sütü programına yaklaşımına yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde sorunun 5 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 10 frekans ile “Severek içme” kategorisidir. İkinci sırada 5 frekansla “içmek istememe” kategorisi yer almaktadır. Bu soru ile ilgili “Severek içme” kategorisinde değerlendirilen Ö7, Ö9 ve Ö12 kodlu öğretmenlerin görüşleri “Severek içiyorlar” şeklindedir.

Öğretmenlerden Ö2 ve Ö12’nin “Pastörize sütün kokusundan rahatsız olma” ve “İçmek zorunda hissetme” kategorisinde değerlendirilen görüşleri aşağıdaki gibidir.

“(Ö2) Bazıları içmek istemiyor, kokusunu sevmiyor pastörizasyondan dolayı. Onlarda zorunluluktan söylene söylene içiyorlar”

“(Ö12) Pastörize sütü seven var sevmeyen var. Bazı çocuklar pastörize süt sevmiyor, kokusunu sevmiyor. Günlük süt var bu bölgede. Dolayısıyla bazıları içmek istemiyor ama kendini içmek zorunda hissediyor.”

Mülakatın beşinci sorusu “Öğrenci velilerinin okul sütü programına yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?” sorusudur. Öğretmenlerin soruya verdiği cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrenci Velilerinin Okul Sütü Programına Yaklaşımına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Olumlu bakma	Ö1, Ö2, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14 (10)
Markayı güvenilir bulma	Ö1, Ö2, Ö7, Ö9, Ö12 (5)
Sütlerin son kullanma tarihinden endişe etme	Ö1, Ö4, Ö8, Ö11 (4)
Maddi yetersizlikten dolayı olumlu bakma	Ö8, Ö10 (2)
İlgilenmeme	Ö4 (1)

Tablo 6’da yer alan, öğrenci velilerinin okul sütü programına yaklaşımına yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde sorunun 5 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 10 frekans ile “Olumlu bakma” kategorisidir. İkinci sırada 5 frekansla “Markayı güvenilir bulma” kategorileri gelmektedir. Son sırada 1 frekansla “İlgilenmeme” kategorisi yer almaktadır. Bu soru ile ilgili Ö1 ve Ö8 kodlu öğretmenlerin “Olumlu bakma” ve “Markayı güvenilir bulma” kategorisinde değerlendirilen görüşleri aşağıdadır

“(Ö1) Sütün markasını güvenilir buluyorlar ve dolayısıyla olumlu bakıyorlar.”

“(Ö8) Bazı veliler için sütün markası çok önemli bu yüzden marka iyi olunca olumlu bakabiliyorlar.”

Öğretmenlerden Ö4 ve Ö11’in uygulamaya velilerin yaklaşımı ile ilgili “Sütlerin son kullanma tarihinden endişe etme” kategorisindeki görüşleri ise aşağıdaki gibidir.

“(Ö1) Bazı velilerin sütlerin son kullanma tarihleri ile ilgili endişesi oluyor. Çocuklarında gördükleri en ufak bir olumsuzluğu sütlerin son kullanma tarihlerine bağlayabiliyorlar.”

“(Ö11) Sütlerin son kullanma tarihleri ile ilgili endişeleri olan veliler var.”

Mülakatın altıncı sorusu “Okul sütü programı hakkındaki önerileriniz nelerdir?” sorusudur. Öğretmenlerin soruya verdiği cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Okul Sütü Programı Hakkındaki Önerilere Yönelik Öğretmenlerin Görüşleri

Kategoriler	Öğretmenler N=15
Okul sütü programına ayrı zaman ayrılması	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13 (9)
Mevsimine göre meyve verilmesi	Ö5, Ö7, Ö8, Ö14, Ö15 (5)
Her iki dönemde de süt verilmesi	Ö1, Ö2, Ö3, Ö9, Ö10 (5)
Hafta içi her gün süt verilmesi	Ö1, Ö3, Ö7, Ö8, Ö10 (5)
Programa kek eklenmesi	Ö1, Ö7, Ö9, Ö15 (4)
Programa kuruyemiş eklenmesi	Ö5, Ö8, Ö9, Ö10 (4)
Verilen sütler günlük olması	Ö4, Ö8, Ö11, Ö13 (4)
Sütlerin son kullanma tarihine özen gösterilmesi	Ö1, Ö3, Ö8 (3)
Sütlerin muhafazasına daha çok özen gösterilmesi.	Ö1, Ö3, Ö11 (3)
Yemek verilmesi	Ö2, Ö9 (2)

Tablo 7’de yer alan öğretmenlerin okul sütü programı hakkındaki önerileri incelendiğinde sorunun 10 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 9 frekans ile “Okul sütü programı için ayrı zaman ayrılması” kategorisidir. İkinci sırada 5 frekansla

“Mevsimine göre meyve verilmesi”, “Her iki dönemde de süt verilmesi”, “Hafta içi her gün süt verilmesi” kategorileri gelmektedir. Son sırada 2 frekansla “Yemek verilmesi” kategorisi yer almaktadır.

3.2.Öğrencilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular

Bu bölümde 14 öğrencinin uygulanmakta olan okul sütü programı ile ilgili beş soruya verdikleri cevapların analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler T1, T2, T3... T14 olarak kodlanarak verilmiştir. Mülakatta öğrencilere okul sütü programı ile ilgili sorulan ilk soru iki kısımdan oluşmaktadır. Sorunun ilk bölümü olan “Uygulanmakta olan okul sütü programı hakkında genel olarak ne düşünüyorsun? Bu programının devam etmesini ister misiniz?” şeklindedir. Öğrencilerin sorunun ilk kısmına verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Öğrencilerin Okul Sütü Programı Hakkındaki Genel Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler N=14
Uygulamayı olumlu bulma	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10, T11, T12, T13, T14 (14)

Tablo 8’de yer alan okul sütü programı hakkında öğrenci görüşleri incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının uygulamayı olumlu bulduğu görülmektedir. Sorunun ikinci kısmı “Okul sütü programının devam etmesini ister misiniz?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Okul Sütü Programının Devamı Yönündeki Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler N=14
Devam etmesini isteme	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10, T11, T12, T13, T14 (14)

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının Okul sütü programının devam etmesi yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Mülakatın ikinci sorusu olan “Okul sütü programının olumlu yönleri nelerdir?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Okul Sütü Programının Olumlu Yönlerine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler T=14
Sağlıklı olmayı sağlaması	T1, T2, T4, T5, T6, T9, T11, T12, T13 (9)
Sütü sevmeyi sağlaması	T1, T2, T3, T7, T8, T11, T14 (7)
Boyun uzamasını sağlaması	T8, T11, T14 (3)
Süt içmeyi alışkanlık haline getirmesi	T2, T10 (2)

Tablo 10’da yer alan okul sütü programının olumlu yönlerine yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde sorunun 4 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 9 frekans ile “Sağlıklı olmayı sağlaması.” kategorisidir. İkinci sırada 7 frekansla “Sütü sevmeyi sağlaması” kategorisi gelmektedir. Son sırada 2 frekansla “Süt içmeyi alışkanlık haline getirmesi” kategorisi yer almaktadır. Soru ile ilgili “Sağlıklı olmayı sağlaması”, “Sütü sevmeyi sağlaması”, “Süt içmeyi alışkanlık haline getirmesi” kategorilerinde yer aldığı değerlendirilen T2 kodlu öğrencinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

“(T2) Ben eskiden sütü çok sevmezdim. Ama şimdi seviyorum artık, okulda içe içe alışkanlık haline geldi. Çünkü sağlıklı olmamızı sağlayan bir içecek.”

Öğrencilerden T11'in "Sağlıklı olmayı sağlaması", "Sütü sevmeyi sağlaması" ve "Boyun uzamasını sağlaması" kategorileri kapsamındaki görüşleri ise aşağıda okuyucuya sunulmuştur.

"(T11)Süt içmek çok sağlıklı bence. Okulda süt içmek sütü sevmeyi sağlıyor. Böylece hem sağlıklı oluyoruz hemde boyumuz uzuyor."

Mülakatın üçüncü sorusu olan "Okul sütü programının sevmediğiniz/olumsuz yönleri nelerdir" sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Okul Sütü Programının Sevmediğiniz Olumsuz Yönleri Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler N=14
Sevilmeyen yönünün olmaması	T1, T2, T3, T4, T6, T7, T8, T9, T11, T14 (10)
Sütün kokusunun farklı olması	T5, T10, T12, T13 (4)
Sütün kutusunu sevmeme.	T4, T11, T13 (3)
Rahatsızlananları görünce içmek istememe	T10, T11, T12 (3)
Soğuk sütü sevmeme	T5, T10 (2)
Sütlerin son kullanma tarihi ile ilgili endişeler	T10, T13 (2)

Tablo 11'de yer alan okul sütü programının olumsuz yönlerine yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde sorunun 6 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 10 frekans ile "Sevilmeyen yönünün olmaması" kategorisidir. İkinci sırada 4 frekansla "Kokusunun farklı olması" kategorisi gelmektedir. Son sırada 2 frekansla "Soğuk sütü sevmeme" ve "Sütlerin son kullanma tarihi ile ilgili endişeler" kategorileri yer almaktadır. Bu soru ile ilgili oluşturulan "Sevilmeyen yönünün olmaması" ve "Sütün kokusunun farklı olması" kategorilerinde değerlendirilen T4 kodlu öğrencinin görüşleri "Sevmediğim yönü yok aslında sadece kutu sütün kokusu biraz farklı" şeklindedir.

Öğrencilerden T10'un soru ile ilgili oluşturulan "Sütün kokusunun farklı olması", "Rahatsızlananları görünce içmek istememe", "Soğuk sütü sevmeme", "Sütlerin son kullanma tarihi" kategorilerinde değerlendirilen görüşleri aşağıda okuyucuya sunulmuştur.

"(T10) Soğuk sütü sevmiyorum ben. Sütü sıcak içmeyi seviyorum. Kokusu da biraz farklı bu kutu sütlerin. Bazen de sütü içip çıkaranlar oluyor acaba bozuk mu diyorum son kullanma tarihine bakıyorum."

Araştırmaya katılan öğrencilerden T11'in "Sevilmeyen yönünün olmaması", "Sütün kutusunu sevmeme", "Rahatsızlananları görünce içmek istememe" kategorilerinde değerlendirilen görüşleri ise aşağıdaki gibidir

"(T11) Sevmediğim yönü yok ama kutusu daha eğlenceli olabilir hep aynı kutular. Farklı kutular olsa daha eğlenceli olur. Bir de bazen sütü içip kusanlar oluyor o zaman içmek istemiyorum."

Mülakatın dördüncü sorusu olan "Okul sütü programı hakkında ailen ne düşünüyor" sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. Okul Sütü Programı Hakkında Ailelerinin Düşüncelerine Yönelik Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler N=14
Ailem içmemi istiyor.	T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T11, T12, T13, T14 (11)
Çok faydalı buluyorlar.	T1, T7, T8, T11, T12, T13, T14 (7)
Ailem bazen içmemi istemiyor.	T10 (1)
Karışmıyorlar.	T9 (1)

Tablo 12'de yer alan okul sütü programı hakkında ailen ne düşünüyor sorusuna yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde sorunun 4 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir.

Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 11 frekans ile “*İçmemi istiyorlar*” kategorisidir. İkinci sırada 7 frekansla “*Çok faydalı buluyorlar*” kategorisi gelmektedir. Son sırada 1 frekansla “*Bazen içmemi istemiyorlar*” ve “*Karışmıyorlar*” kategorisi yer almaktadır. Bu soru ile ilgili “*İçmemi istiyorlar*” “*Çok faydalı buluyorlar*” kategorisinde yer alan T14 görüşleri “*Ailem içmemi istiyor, süt çok faydalı diyorlar. Hep sütünü içtin mi diye annem soruyor. İçmeyince niye içmedin diyor, bende içiyorum zaten(T14)*” şeklindedir. Öğrencilerden T14’ün “*Ailem bazen içmemi istemiyor*” kategorisinde değerlendirilen görüşleri aşağıda verilmiştir.

“(T10)*Bazen annem içmemi istemiyor. Hasta olduğumda.*”

Öğrencilerden T9’un “*Karışmıyorlar*” kategorisinde değerlendirilen görüşleri ise aşağıdaki gibidir.

“(T9)*Ailem karışmıyor, bana bırakıyor istiyorsan iç diyorlar, ben de okul sütünü zaten içiyorum.*”

Mülakatın beşinci sorusu olan “*Okul sütü programı kapsamında başka neler olmasını istersin*” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların analizinden oluşturulan kategoriler ve frekansları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13. Okul Sütü Programı Hakkındaki Önerilere Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	Öğrenciler N=14
Meyve suyu verilmesi	T2, T5, T7, T8, T9, T11, T14 (7)
Kek verilmesi	T2, T6, T7, T8, T11, T12 (6)
Hamburger verilmesi	T6, T7, T11, T12, T13 (5)
Süt yeterli	T1, T3, T4, T10 (4)
Dondurma verilmesi	T5, T12, T13 (3)
Meyve verilmesi	T9 (1)

Tablo 13’te yer alan Okul sütü programında başka neler olmasına yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde sorunun 6 kategori kapsamında cevaplandığı görülmektedir. Bunlardan en yüksek frekansa sahip olan 7 frekans ile “*Meyve suyu verilmesi*” kategorisidir. İkinci sırada 6 frekansla “*Kek verilmesi*” kategorisi gelmektedir. Son sırada 1 frekansla “*meyve verilmesi*” kategorisi yer almaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma okul sütü programı hakkında ilkökul öğrenci ve öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada öğretmenlerin okul sütü programının amaçlarına ilişkin görüşleri sırasıyla “*Kemik gelişimini güçlendirme*”, “*Kalsiyum ihtiyacını sağlama*”, “*Sağlıklı beslenme*”, “*Fırsat eşitliğini sağlama*”, *Gerekli protein ihtiyacını karşılama* “*Süt içme alışkanlığı kazandırma*” şeklindedir. Üç öğretmen ise okul sütü programı faydaları yanında siyasi bulduklarını belirtmişlerdir. “*Siyasi Bulma*” kategorisi dışındaki kategoriler dikkat alındığında öğretmenlerin Okul Sütü Programı’nın amaçları hakkında fikir sahibi oldukları söylenebilir. MEB’e göre Okul Sütü Programı’nın amacı; “*ana sınıfı dâhil olmak üzere ilkökul öğrencilerine süt içme alışkanlığı kazandırmak, bu sayede yeterli ve dengeli beslenmelerine katkıda bulunarak sağlıklı büyüme ve gelişmelerini desteklemektir*” (Okul Sütü Programı, 2018). MEB tarafından “*sağlık için süt için*” sloganıyla yürütülen Okul Sütü Programı dünyada yaygın şekilde uygulanan projelerin başında gelmektedir. Okul çağındaki çocukların süt tüketimini arttırmak ve doğru beslenme alışkanlıkları edinmelerini amaçlayan Program Avrupa’dan Asya’ya, Amerika’dan Afrika’ya dünyanın birçok ülkesinde yıllardır uygulanmaktadır. Bu program sayesinde, çocuklarının günlük süt tüketiminin arttığı, günlük enerji ve gerekli besin maddeleri alımının yükseldiği, fiziksel gelişimlerinin yanı sıra zihinsel aktivitelerinin arttığı ayrıca okula devam oranlarının yükseldiği belirlenmiştir (Sormaz, 2013;

Okul Sütü Programı, 2018; Lee, Kim ve Kim, 2019). Öte yandan okul sütü programının devam edip etmemesi yönündeki öğretmen görüşleri incelendiğinde 15 öğretmenden 12'sinin uygulamanın devam etmesi, 3'ünün ise ders saati dışında devam etmesi görüşünde olduğu belirlenmiştir. Çalışmada uygulamanın ders saati dışında yapılmasını isteyen Ö10, Ö12 ve Ö13 kodlu öğretmenlerinde uygulamanın kesinlikle devam etmesini istediği görüşüne sahip olduğu öğretmenlerle yapılan mülakatlardan verilen alıntılarda görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamının ise uygulamanın devam etmesi görüşüne sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular öğretmen ve öğrencilerin tamamının okul sütü programının devam etmesi görüşüne sahip olduğunu göstermektedir. Lee, Hwang, Jeon (2016) tarafından Kore genelinde yapılan bir çalışmada okul süt programına katılmayan okullardaki öğrencilerin % 50'sinin bu uygulamanın kendi okullarında yapılmasını istediği belirlenmiştir. Diğer taraftan Nahcivan (2006), altı ondört yaş grubundaki 239 ilköğretim öğrencinin süt tüketim durumlarını araştırdığı çalışmasında çocukların %91'i süt içmeyi sevdiği fakat yeterli miktarda süt tüketenlerin oranının sadece %20 olduğunu rapor etmektedir. Benzer sonuçlar literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (Yıldız, 2009; Tutumlu, 2011; Toptaş Bıyıklı, 2011; Lee, Hwang, Jeon 2016). Dolayısıyla okul sütü programının önemli bir açığı kapattığı düşünülebilir. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin tamamının okul sütü programının devam etmesi yönündeki görüşleri onların süt içmeyi sevdiklerinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu nokta ise programın amaçlarına ulaşmasını destekler niteliktedir.

Çalışmada programının olumsuz yönlerine yönelik öğretmen görüşlerinin ilk sıralarında “*Son kullanma tarihi sorunları*”, “*Dersi bölmesi*”, olmak üzere “*Konsantrasyon eksikliği yaratması*”, “*Zaman kaybı*”, “*Öğrencilerde istenmeyen durumlar*”(Kusma vs)”, “*Bazı çocuklarda alerji yapması*”, “*Veli endişesi*”, “*Sütlerin günlük süt olmaması*” kategorilerinin geldiği belirlenmiştir. Konu ile ilgili öğrenci görüşlerinde ise “*Sevmediğim yönü yok*” başta olmak üzere “*Kokusunun farklı olması*”, “*Sütün kutusunu sevmeme*”, “*Rahatsızlananları görünce içmek istememe*”, “*Soğuk sütü sevmeme*”, “*Sütlerin son kullanma tarihi*” kategorileri yer almaktadır (Tablo, 11). Öğretmenlerin programı olumsuz değerlendirmelerine gerekçe olarak ilk sırada yer alan sütlerin son kullanma tarihi ile ilgili bulgulara öğrencilerde de rastlandığı görülmektedir. Çalışmaya katılan 15 öğretmenden 9'unun, 14 öğrencinin ise 2'sinin bu yönde görüş belirttiği saptanmıştır. Öğretmen ve öğrencilerin bu yöndeki görüşlerinde konu ile ilgili basında çıkan haberlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Öte yandan öğretmenlerin programa yönelik olumsuz görüşleri arasında üst sıralarda yer alan, “*Dersi bölmesi*”, “*Konsantrasyon eksikliği yaratması*”, “*Zaman kaybı yaratması*” yönündeki görüşlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Okul Sütü Programı ile ilgili öğretmen görüşlerini yansıtan literatürde bir çalışmaya rastlanmadığından çalışmadan elde edilen bu yöndeki sonuçlar tartışılmamıştır. Fakat bu çalışmada uygulamanın devam edip etmemesine yönelik öğretmenlere sorulan başka bir soruda T10, T12 ve T13 kodlu öğretmenlerin uygulamanın ders saati dışında yapılması veya kantinde sütlerin dağıtılması yönündeki görüşlerinin uygulamanın bazı olumsuz yönlerine ilişkin elde edilen sonuçları destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Öte yandan çalışmadan okul sütü programının olumsuz yönleri ile ilgili öğrenci ve öğretmenlerin görüşlerini yansıtan bir çalışmaya literatürde de rastlanmamasına rağmen Toptaş Bıyıklı (2011) tarafından yapılan bir çalışmada sütle ilgili alerjilerin öğrencilerdeki kronik hastalıklar arasında %12,5 ile ilk sırayı aldığı bildirilmektedir. Altındal, Gül ve Ertan (2017) tarafından Okul Sütü Programı kapsamında yapılan bir çalışmada anket uygulanan velilerin %33,33'ü dağıtılan içme sütünün içeriğine güvenmedikleri için Okul Sütü Programına olumsuz baktıkları ve %62,40'ının dağıtılan sütlerin günlük süt olmasını tercih ettiği bildirilmektedir. Aynı çalışmada ailelerin %21,84 oranında sütü soğuk tüketme eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Yıldız (2009) 6-14 yaş aralığındaki öğrencilerin süt tüketimleri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin %16,1'inin sütün kokusundan, %13'ünün ise tadından hoşlanmadığını rapor

etmektedir. Benzer sonuçlar Şimşek ve Açıkgöz (2011) tarafından yapılan çalışmada da rapor edilmektedir. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen sonuçların literatür paralelinde olduğu söylenebilir.

Çalışmada programının olumlu yönlerine yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde “Süt içme alışkanlığı kazandırması”, “Sağlıklı olması” başta olmak üzere “Gelişimlerine olumlu katkı sağlaması”, “Fırsat eşitliği sağlaması”, “Boylarının uzamasını yardımcı olması”, “Sosyalleşmeyi artırması” kategorileri kapsamında sorunun cevaplandığı görülmektedir. Konu ile öğrencilerin görüşlerinde ise başta “Sağlıklı olmayı sağlaması” olmak üzere “Sütü sevmeyi sağlaması”, “Boyun uzamasını sağlaması”, “Süt içmeyi alışkanlık haline getirmesi” kategorileri yer almaktadır. Diğer olumlu özelliklerinin yanında T2 ve T11 kodlu öğrencilerin bu uygulama sayesinde sütü sevdiklerine yönelik görüşlerinden alıntılara bulgular kısmında yer verilmiştir. Okul sütü programının olumlu yönlerine ilişkin öğretmen ve öğrencilerin elde edilen bulgular MEB tarafından 8 yıldır uygulanan Okul Sütü Programı’nın arzulanan amaçlarını gerçekleştirerek devam ettiğine işarete etmektedir. Okul çağı döneminde kazandırılan doğru ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının çocukların yetişkin dönemde şişmanlık, koroner kalp hastalığı, diyabet, kanser gibi kronik hastalıklara yakalanma riskini azalttığı bilinmektedir (Sormaz, 2013). Diğer taraftan uzak doğu ülkelerinden Okul Sütü Programı’nın 1992 yılında başlatıldığı Tayland’da yetersiz beslenme oranının 1997 yılında %10, 2006 yılında %5 oranında azaldığı bildirilmiştir. Ülkede çocukların boylarının programın başlamasıyla 2010’da 5 cm’den fazla artış gözlemlendiği rapor edilmektedir (Okul Sütü Programı, 2018) Benzer sonuçlar Nahcivan (2006) tarafından yapılan çalışmada da belirtilmektedir.

Araştırmada öğrenci velilerinin Okul Sütü Programına yaklaşımına yönelik öğretmen görüşleri arasında ilk sırada “Olumlu bakma” olmak üzere “Markayı güvenilir bulma”, “Bazen son kullanma tarihinden endişe etme” görülmektedir. Çalışmaya katılan 15 öğretmenden 10’nu, velilerin uygulamayı olumlu olarak değerlendirdiği görüşüne sahiptir. Öğretmenlerin görüşüne göre; velilerin programdan en fazla rahatsız olduğu nokta sütlerin son kullanma tarihidir. Sütlerin son kullanma tarihi ile ilgili endişelere bu çalışma kapsamında öğretmen ve öğrencilerden elde edilen bulgularda da rastlanmıştır. Bu noktanın konu ile ilgili basında yer alan haberlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Literatürde velilerin okul sütü programı hakkındaki düşüncelerinin %82,17 olumlu, %9,47 fikri yok ve %8,36 ise olumsuz olduğu bildirilmektedir (Altındal, Gül & Ertan 2017). Benzer bulgulara Özbek ve Güzeler, (2018) tarafından yapılan çalışmada da rastlanmaktadır. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen verilerin literatürü desteklediği söylenebilir.

Okul Sütü Programının geliştirilmesi hakkında öğretmenlerin önerileri incelendiğinde Okul Sütü Programı için ayrı zaman ayrılabilir görüşü ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir (Tablo 7). Bu sonuç öğretmenlerin Okul Sütü Programının olumsuz görüşleri arasında ilk sıralarda yer alan, “Dersi bölmesi”, “Konsantrasyon eksikliği yaratması”, “Zaman kaybı yaratması” yönündeki görüşleri destekler niteliktedir. Farklı besin maddelerinin programa eklenmesinin de Okul Sütü Programının geliştirilmesine yönelik öğretmen görüşleri arasında önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla programa meyve, kek, kuruyemiş ve yemek eklenmesi şeklindedir. Enerji veren fındık ve ceviz gibi yağlı tohumlar B grubu vitaminleri, mineraller, yağ ve protein açısından zengindirler. Dolayısıyla bu besinlere özellikle çocukların diyetinde yer verilmesinin yararlı olacağı bilinmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2004). Öğretmenlerin programa yönelik önerileri arasında 5 frekansla yer alan “Her iki dönemde de süt verilmesi” ve “Hafta içi her gün süt verilmesi” yönündeki ifadelerin ise Okul Sütü Programının öğretmenler tarafından olumlu olarak değerlendirildiğinin ve desteklendiğinin bir işareti olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı okul sütü programı hakkında ilköğretim öğrenci ve öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir. Çalışma sonucunda öğrenci ve öğretmenlerin tamamının okul sütü

programının devam etmesini istemesine rağmen başta öğretmenler olmak üzere sütlerin son kullanım tarihi ile ilgili endişeler olduğu saptanmıştır. Bu endişelerin sütlerin üretiminden sınıfa gelinceye kadarki süreçte farklı birimlerce kontrol edilmesi ile önlenilebileceği düşünülmektedir. Çalışmada bazı öğretmenlerin okul sütü programına özellikle dersleri bölmesi sebebiyle olumsuz baktıkları saptanmıştır. Program için derslerin dışında belirli bir zaman ayrılması bu olumsuzluğu ortadan kaldırılabılır. Ayrıca öğrenci ve öğretmenlere Okul Sütü Programı kapsamında eğitimler verilerek programın daha etkili uygulanması sağlanabilir. Okul Sütü Programı kapsamında verilen sütlerin daha eğlenceli kutulara konulması ve üzerlerinde çocukların ilgisini çekecek unsurlara yer verilmesi çalışmanın diğer önerileri arasındadır.

KAYNAKLAR

- Altındal, G., Gül, M. & Ertan, P. (2017). Okul sütü programına velilerin yaklaşımı: Isparta İli Örneği *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(6): 646-652.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Geliştirilmiş 6. Baskı. s76. Ankara.
- Gündüz, S., Canbal, M. ve Mutlu Albayrak, H., (2013). Sağlıklı Okul Beslenme Programları İçin Adımlar, *Sürekli Tıp Dergisi* 23 (2), s 66-69.
- Henry, C., Whiting, S.J.,Phillips, T.,Finch, S.L., Zello, S.L.,Vatanparast, H. (2015) Impact on the removal of chocolate milk from school milk programs for children in Saskatoon, *Canada. Appl. Physiol. Nutr. Metab.*, 40, 245–250. [CrossRef] [PubMed]
- Karaağaoğlu, N. (2012). *İlköğretim Çocukları İçin Sağlıklı Beslenme*, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, Yenimahalle, Ankara.
- Lee, Y. E., Hwang, D. H. & Jeon, M. S. (2016). Milk consumption and perception of school milk program among elementary, middle, and high school students in Korea *Journal of the Korean Dietetic Association* 22(3), 163-178. <https://doi.org/10.14373/JKDA.2016.22.3.163>.
- Lee J.,H., Kim, W.,K. & Kim S.,H., (2019) .Participation in the school milk program contributes to increased milk consumption and dietary nutrient intake by middle school students in South Korea *Nutrients* 11(10), 2386; <https://doi.org/10.3390/nu11102386>
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Nahcivan, N.Ö. (2006). Bir İlköğretim Okulundaki Öğrencilerde Süt Tüketim Durumu. *STED*; 15(3): 38-44.
- Niclas, TA & Johnson, R. (2004). Dietary guidance for healthy children, ages 2-11 years. Position of the American Dietetic Association. *J Am Diet Assoc*; 104: 660-77.
- Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (2016). Resmî Gazete, Sayı: 29805 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160818-18.htm>.
- Okul Sütü Programı (2018). Okul Sütü Programı Sağlıklı Büyüme ve Gelişiminiz İçin Süt İçin... <http://www.okulsutu.com/> 15.02.2018.
- Ozan Leylum, Ş., Odabaşı, H. F. & Kabakçı Yurdakul, I. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 369-385. doi: 10.14689/issn.2148- 2624.1.5c3s16m
- Özbek, Ç. & Güzeler, N. (2018). Okul Sütü Programı: Mersin İli Örneği. *Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 33 (1) ,7-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cutarim/issue/38663/319453>
- Patton, M. Q. (1987). How to use qualitative methods in evaluations. Newbury Park, California: Sage.
- Sormaz, Ü. (2013). Okul Beslenme Eğitimi Programları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitü Dergisi* (3), 37-38.
- Stonge, M.P., Keller, K.L & Heymsfield, S.B. (2003). Changes in childhood food consumption patterns: A cause for concern in light of increasing body weights. *Am J Nutr*; 78: 1068-73.
- Şimşek, B. ve Açıkgöz, İ. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin İçme Sütü Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 21(1): 12-18.
- Tan, S. (2003). *Okul sütü programı*; Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 3, s 1-4.

- T.C. Sağlık Bakanlığı (2004). *Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. Yeterli ve Dengeli Beslenme*. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü; Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2008). *Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi Beslenme Modülleri*, T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı Yayın No. 722, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2016). *Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Sağlıklı Beslenme ve Fiziksel Aktivite Öğretmen El Kitabı* Ankara.<https://okulsagligi.meb.gov.tr/.../saglikli-beslenme-ve-fiziksel-aktivite-ogretmen-el-kitabi>
- Toptaş Bıyıklı, E. (2011). *Konya İli 10-15 Yaş aralığındaki ilköğretim öğrencilerinde süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlığı, laktöz sindirim güçlüğü ve intoleransı üzerine bir araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı Beslenme Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tutumlu, Ş. (2011). *10-15 Yaş aralığındaki ilköğretim öğrencilerinde süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlığı, laktöz sindirim güçlüğü ve intoleransı üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Umar, Ç. N. (2017). Okul Sütü Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi Çalışması, *Manisa C.B.U. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*: 4(4), s 1051-1057
- URL-1 (2001). Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu raporu. Okul sütü ve beslenme uygulamaları. Ankara Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara, 2001.www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3139/strateji.pdf. 15.02.2018.
- USK (2012). Ulusal Süt Konseyi. Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ankara. <http://ulusalsutkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/10.02.2019>.
- USK (2016a). Ulusal Süt Konseyi, Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, 2016 Süt Raporu, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/2016-sut-raporu>, 10.02.2019.
- USK (2016b). Ulusal Süt Konseyi, Okul Sütü ve Önemi, <http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/okul-sutu-ve-onemi-457>, 12.02.2019.
- USK (2018). Ulusal Süt Konseyi, Türkiye süt sektör istatistikleri özet raporu, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/Turkiye-S%C3%BCt-Sekt%C3%B6r%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2017.pdf>, 10.02.2019.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2009). *Altı – on dört yaş grubu çocukların süt tüketim durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.